

فصلنامه علمی

وابسته به بنیاد فرهنگی خدماتی امام حسن عسکری (ع)

- سیاست پیشگیرانه اسلام از جرم، در قرآن / سید محمد حسینی دره صوفی
- تاثیر جهت «مخالف بودن باموازین شرعی» در آراء قضائی / حفیظ الله محمدی
- ملاک خصم و دشمن در فقه و حقوق ایران و افغانستان / محمد اسماعیل حلیمی
- شرایط و مبانی فقهی تجدیدنظرخواهی در حقوق افغانستان / قربانعلی مبلغ
- موارد تغلیظ دیه در جرم قتل / دمحمدعلی علی دادی
- بررسی فقهی شرطیت ذکوریت در قضاوت / سید رضی قادری
- احتمالات در تفسیر آیه مودت و قول صحیح در آن / سید رضا علوی

عنوان: فصلنامه علمی نیسم کوثر
مدیر مسئول و سردبیر: سید محمد حسینی دره صوفی
ویراستار: سید محمد نقوی
گرافیسیت: سید محمود محسنی
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
قیمت: ۳۰,۰۰۰ تومان
صاحب امتیاز: بنیاد فرهنگی خدماتی امام حسن عسکری (ع)
شماره تماس: ۰۰۹۸۹۳۵۳۹۶۹۷۷۶
سایت فصلنامه: nasimekosar.blog.ir
ایمیل: nasimkosar1399@gmail.com
دفتر مرکزی و محل چاپ: ایران: قم، شهر قائم، ۱۲ متری شهید رجایی، پلاک ۵۲، واحد سوم

راهنمایی نویسندگان و شیوه نامه نگارش فصلنامه علمی نسیم کوثر

۱. مقاله قبلا در نشریه دیگری به چاپ نرسیده یا همزمان برای سایر مجلات ارسال نشده باشد.

۲. مقاله دارای عنوان، چکیده به زبان فارسی، واژگان کلیدی، مقدمه، متن اصلی، نتیجه گیری، منابع و ماخذ باشد.

۳. مقاله در برنامه word و باقلم IR lotus و اندازه ۱۴ نازک بوده. و عنوان مقاله با قلم B Titr و اندازه ۱۴ تایپ شود.

۴. حجم هر مقاله حداقل ۱۲ و حداکثر ۲۲ صفحه باشد.

۵. کلمات کلیدی بین ۴-۷ کلمه و بصورت فارسی باشد.

۶. چکیده فارسی، از ۱۵۰ تا ۲۰۰ کلمه باشد.

۷. عناوین اصلی و فرعی شماره بندی شود و هیچ عنوان بدون شماره نباشد.

۸. معادل انگلیسی اصلاحات و مفاهیم علمی رایج پانویس شود

۹. ارجاع به منابع درون متنی باشد. داخل پرانتز، نام خانوادگی، سال انتشار و شماره صفحات ذکر شود. مثال (حاجی ده آبادی، ۱۳۹۶، ۱۰۰).

۱۰. فهرست منابع و ماخذ به ترتیب الفبای نام نویسندگان،

الف). کتابها: نام خانوادگی نویسنده، نام نویسنده، سال انتشار، عنوان کتاب، (بصورت توپر)، نام خانوادگی مترجم یا مصحح، نام مترجم یا مصحح، شماره جلد، محل انتشار و ناشر. مثال: هارت، هریت، ۱۳۹۰، مفهوم قانون، راسخ، محمد، تهران، نشر نی.

ب). مقالات: نام خانوادگی نویسنده یا نویسندگان، نام نویسنده یا نویسندگان، سال انتشار، عنوان مقاله، (بصورت توپر)، نام مجله، شماره مجله و شماره صفحات اول و آخر مقاله. مثال: رضایی، محسن، ۱۳۸۵، روش تجربی، قرهنگ مدیریتی سال چهارم، شماره دوازدهم، ۱۷۲، ۱۸۹.

۱۱. در زیر عنوان مقاله اسم نویسنده یا نویسندگان و در قسمت پاورقی ایمیل و سمت پژوهشگر و همچنین مشخص نمون نویسنده مسئول. (به عنوان مثال حسینی، سید محمد، دانشجوی دکتری فقه و حقوق قضایی، جامعه المصطفی العالمیه، قم)

۱۲. مقالات بیانگر آرا و نظرات نویسندگان است و فصلنامه نسیم کوثر مسئولیتی ندارد.

۱۳. نقل مطالب نشریه با ذکر منبع بلامانع است.

سال دوم، پاییز ۱۴۰۱، شماره ۶

سیاست پیشگیرانه اسلام از جرم، در قرآن

سید محمد حسینی دره‌صوفی^۱

چکیده: یکی از شاخه‌های سیاست جنایی اسلام، پیشگیری از جرم و جنایت است. به کار بردن روش‌های پیشگیری از جرم در سیاست جنایت هر کشوری، نقش مهمی در کاهش آمار جرائم دارد. برای یافتن روش‌های پیشگیری از جرم و جنایت، در قدم نخست باید کار پژوهشی صورت گیرد و در اسلام اولین و مهمترین منبع پژوهشی در این حوزه، قرآن کریم است. این پژوهش، تحلیل به مضمون با تکنیک پیمایشی است و ابزار گردآوری آن کتابخانه و داده‌های دیجیتال است. در حوزه پیشگیری از جرم، قرآن با برنامه‌های متنوعی اقدام به مهار جرم نموده است: ۱. با پیشگیری عبادی، خدا باوری و معاد باوری را به عنوان سد تسخیرناپذیر در مقابل ارتکاب جرم معرفی نموده. ۲. در حوزه اخلاقی، با ترویج صداقت، کنترل خشم و مثبت نگری، بسترهای ارتکاب جرم را جمع نموده است. ۳. در زمینه اجتماعی با مصون‌سازی سه محیط خانه، مدرسه و جامعه، راه ارتکاب جرم را برای گذر از فیلترهای سه‌گانه مسدود ساخته است. سیاست جنایی اسلام در پیشگیری از جرم و جنایت، باید قرآن را سرلوحه کار خود قرار دهد و روش‌های پیشنهادی قرآن کریم برای پیشگیری از جرم، نقش مهمی در کاهش جرم و جنایت ایفا کرده و در صورت به کار بردن دقیق این روش‌ها، آمار جرائم کاهش می‌یابد.

کلید واژه: سیاست جنایی، پیشگیری اقتصادی، اعتدال خواهی، پیشگیری قرآنی، پیشگیری از جرم.

۱. دانشپژوه دکتری فقه و حقوق قضایی، جامعه المصطفی العالمیه، قم. daraisuf@gamil.com

۱. بیان مسئله

در هر کشوری سالانه میلیون‌ها جرم ارتکاب می‌یابد و صدها شخص در سراسر کشور به انواع و اقسام جرایم کوچک و بزرگ دست می‌زنند و سالانه میلیاردها جرم در سراسر جهان ارتکاب می‌یابد. مجرمان تحت عواملی که باعث ارتکاب جرم می‌شود یکی از عمده‌ترین عوامل مخل نظم و امنیت فردی و اجتماعی هستند. این جرایم چه علیه اموال باشد یا علیه اشخاص یا علیه امنیت و اسایش عمومی، ضرر و زیان‌های جانی و مالی و حیثیتی گزافی به فرد و جامعه و دولت وارد می‌کند. کم یا زیاد بودن آمار سالانه ارتکاب جرم و جنایت در هر کشوری، با نوع سیستم سیاسی جنایی آن کشور ارتباط نزدیکی دارد. هر کشوری که از سیاست جنایی قدرتمندی در پیشگیری از جرم برخوردار باشد و در حوزه پیشگیری از جرم، راهکارهای عملی داشته باشد و به درستی عمل کند، آمار جرم و جنایت در آن کشور با کاهش چشمگیری مواجه خواهد شد.

اهمیت موضوع اقتضا می‌کند که راههای پیشگیری از جرم به درستی و دقیق شناسایی شود و برای مهاجر جرم و جنایت به کار گرفته شود.

خداوند خالق همه موجودات بویژه انسان است. برای شناخت دقیق هر چیزی باید سراغ دستورالعملهای سازنده آن رفت. شرکتهای بزرگ و معروف در داخل جعبه محصول خود، دفترچه راهنمای طرز استفاده از آن را نیز قرار می‌دهد. گویا وقتی خداوند انسان را ساخت، قرآن کریم را به عنوان دفتر راهنمایی انسان شناسی نیز همراه آن به جهانیان عرضه کرد، که انسان چه موجودی است و چگونه باید زندگی کند و راه جلوگیری از طغیان و سرکشی او چیست و برای پیشگیری از جرم و جنایت‌های احتمالی او چه راهکارهای را باید عملی کرد؟ یکی از برنامه‌های قرآن در مورد زندگی انسان راههای پیشگیری از جرم و جنایت است. حال باید دید شیوه‌های قرآن کریم و راهکاری او در پیشگیری از جرم و جنایت چیست؟ براین اساس، سوال این پژوهش این است که سیاست جنایی اسلام در حوزه پیشگیری از جرم و جنایت در قرآن چیست؟

سیاست پیشگیرانه اسلام از جرم، در قرآن * ۷

❁ ۲. میانی نظری

برای تنقیح مطلب، برخی از مفاهیم مورد بحث، مورد پژوهش لغوی و اصطلاحی قرار گرفته است.

❁ ۱-۲. سیاست جنایی

سیاست جنایی ترکیب اضافی است و از دو واژه سیاست و جنایی تشکیل شده است. سیاست در معانی مختلفی به کار رفته است. سیاست در لغت از ماده «سوس» به ریاست معنی شده است. به معنای «تصدی برای حفظ مصالح مردم» نیز آمده است (ابن منظور، ۱۴۰۸، ج ۶: ۱۰۸). برخی دیگر از لغت شناسان سیاست را به معنای اداره‌ی کشور و حکم راندن و رعیت داری دانسته‌اند (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۹: ۱۳۸۶۵). در نتیجه می‌توان گفت که سیاست در لغت یعنی قدرت بر اتخاذ تصمیم‌های جهت تدبیر امور به نحو شایسته. واژه جنایی، برگرفته از ماده جنی است. لغت شناسان آن را به معنای گناه کردن آورده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۵: ۷۸۶۵) برخی نیز معتقدند که عربها، واژه جنایی یا جنایت را همانند جناح، از «گناه» که واژه فارسی است، گرفته‌اند (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۷، ج ۳: ۱۵۷۱). در اصطلاح: برای سیاست جنایی تعریف واحد و همه قبولی وجود ندارد. به نظر می‌رسد تعریفی که جامعیت بهتری دارد، توسط خانم مری دلماس ارائه شده است. به نظر این اندیشمند: سیاست جنایی، عبارت است از مجموعه روشهای که به وسیله آن بدنه اجتماعی، پاسخهای خود را به پدیده مجرمانه، سازماندهی می‌کند (لازرژ، ۱۳۸۲، ص ۱۱).

❁ ۲-۲. پیشگیری از جرم

با در نظر داشت نظریات جدید جرم‌شناسی، پیشگیری از جرم را اینگونه تعریف کرده‌اند: به کار گیری تدابیر غیر کیفری و حتی گاهی کیفری برای جلوگیری یا کاهش احتمالی آمار جرم قرار گرفته شدن افراد جامعه، به خصوص افرادی که به عنوان بزه‌دیدگان بالقوه شناخته می‌شوند، با توجه به نقش و جایگاه بزه‌دیده در تکوین جرایم و به طور کلی شناسایی و مقابله با علل و عواملی که سبب وقوع بزه‌دیدگی می‌شوند (محمد علی حاجی ده‌آبادی، ۱۳۹۴، ریحانه

بهارلویی، ص ۱۶۲).

پیشگیری از جرم یعنی استفاده از روشهای معقول و مشروع برای جلوگیری از ارتکاب جرم. این روشها می‌کوشد از یک طرف زمینه‌های جرم‌زا در جامعه را از بین ببرد و از سوی دیگر روی تربیت فکری اشخاص کار کرده و آنها را به نحوی بار می‌آورد که به نوعی دارای ملکه بازدارنده از ارتکاب جرم شوند و نیروی درونی مانع از ارتکاب جرم توسط چنین افرادی می‌شود.

۳. راههای پیشگیری از جرم در گستره قرآن پژوهی

ضرب المثل معروف «پیشگیری بهتر از درمان است»، تنها در طب کاربرد ندارد، بلکه در اکثر پدیده‌ها، قابل تطبیق است. از آنجایی که مجرم نیز به نوعی مریض است و کسی که دست به اقدامات هنجارشکنانه می‌زند به لحاظ روانی حالت عادی ندارد. بر همین اساس، اسلام با برنامه‌های که از طریق قرآن کریم به بشریت عرضه داشته است، قبل از اینکه بیماری جرم‌زایی و جنایت‌افروزی در جامعه رسوخ کند، نسبت به راههای پیشگیری از جرم و جنایت به انسانیت برنامه داده است. برنامه که با تطبیق و اجرای درست آن، کسی مبتلا به بیماری ارتکاب جرم و جنایت و سایر انحرافات نخواهد شد.

بررسی همه سازکارهای پیشگیرانه از ارتکاب جرم و انحراف در قرآن، خارج از ظرفیت این نگارش است و خود در حد یک کتاب مفصل بحث دارد؛ اما به صورت خلاصه و گذرا، به مهمترین موارد آن پرداخته شده است.

۳-۱. پیشگیری اعتقادی

مبانی اعتقادی، مهمترین نقش را در شکل‌گیری شخصیت انسان دارد. انسان با معیارهای اعتقادی زندگی می‌کند. هرکاری که ما انجام می‌دهیم، ناشی از اعتقاد ما نسبت به آن کار است. عملکرد انسان، تابع اعتقاد او نسبت به آن عمل است. اگر در جامعه اسلامی، اعتقاد به خدا و معاد و سایر آموزه‌های دینی گسترش یابد و فرد فرد جامعه به خدا باوری و معاد باوری برسد، قطعاً آمار جرم و جنایت و سایر انحرافات نیز فروکش خواهد کرد.

سیاست پیشگیرانه اسلام از جرم، در قرآن * ۹

• ۱-۱-۳. خداباوری

این جمله امام خمینی، اوج خداباوری را می‌رساند که فرمود: عالم محضر خداست، در محضر خدا معصیت نکنید.

درفرہنگ قرآن، از جرم و جنایت به گناه تعبیر شده است. بسیاری از گناهان و معاصی به لحاظ فقهی و قانونی نیز جرم است؛ هرچند برخی از گناهان تا زمانی که ظهور و بروز خارجی نیافته و باعث ایراد صدمه به فرد دیگر نشده و تنها در ضمیر فرد است، جرم نیست مثل حسادت.

خداباوری نقش مهمی در پیشگیری از جرم دارد. قرآن خطاب به انسان می‌فرماید: آیا شما یقین دارید که خدا شما را نمی‌بیند؟ (علق/۱۴). استفهام، انکاری است و معنایش این است که یقین کنید که خدا شما را می‌بیند و اگر جرمی مرتکب شوید ثبت می‌شود و به خاطر ارتکاب آن جرم، مؤاخذه می‌شوید.

این آیه شریفه به نکته بسیار جالبی اشاره کرده است که با علم و تکنولوژی امروز بشر، مطابقت دارد. سارقان بانک قبل از سرقت، اول محیط بانک را بررسی می‌کنند و اولین اقدام آنان، از کار انداختن دوربینهای بانک است. زیرا خود می‌دانند که با وجود دوربین و دیده شدن و شناخته شدن، سرقت بی نتیجه می‌ماند یا اگر هم سرقت را انجام دهند خیلی زود شناسایی و محاکمه می‌شوند. پس با وجود دوربین و دیده شدن، اقدام به سرقت نمی‌کنند؛ اما دوربین خدا را هیچکسی نمی‌تواند تخریب و غیر فعال کند. دوربینهای خدا، در تمام عمر ما فعال است و از جزئی ترین رفتار ما فیلم برداری می‌کند. حال اگر کسی به این درجه از اعتقاد برسد که هنگام گناه و ارتکاب جرم فیلم او ضبط می‌شود و بعدا در دادگاه علیه او استفاده خواهد شد، اگر عاقل باشد، دست به جرم نمی‌زند.

از سوی دیگر برخی فکر می‌کنند با ارتکاب جرم و جنایت در این دنیا، به علت داشتن پول و پارتی و یا فرار از جنگال قانون، دست کسی به آنها نمی‌رسد؛ اما اگر خداباوری داشته باشد می‌فهمد که ممکن است از در این دنیا بتواند از مؤاخذه خلاص شود؛ اما در جهان دیگر به کیفر عمل خود خواهد رسید (زلزال/۸) طبق فرموده قرآن اگر به اندازه ذره هم عمل زشت انجام شود و مرتکب گناه و انحراف شود، خداوند شخص مرتکب را به سزای عمل بد او می‌رساند:

وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ (زلزله، ۷).

طبق منطق قرآن، هرکاری که در این دنیا از ما سریزند، چه آشکار انجام شود یا به صورت پنهانی، توسط مأموران خداوند فیلم برداری و ثبت و ضبط می شود و در جهان دیگر علیه ما استفاده خواهد شد: *إِنْ تُبْدُوا شَيْئًا أَوْ تَخْفَوْهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانِ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا* (احزاب/۵۴). اعتقاد به اینکه تمام عملکردهای بدما، از چشم مأموران تیزبین خدا مخفی نمی ماند و اگر به قدر ذره هم باشد، به سزای آن خواهیم رسید، نقش به سزای در مهار فرد معتقد دارد و او را از ارتکاب هر جرم و انحرافی باز می دارد.

• ۲-۱-۳. معاد باوری

معاد باوری باعث می شود که معاد باوران، زندگی خود را منحصر به دنیا ندانند و عالم ماورای این دنیا را معتقد باشند. معاد باوری باعث می شود که شخص عملکرد خود را در این جهان، با ثواب و عقابی که در جهان دیگر انتظار او را می کشد ارزیابی کند. اگر شخص، معتقد به معاد و جهان پس از مرگ باشد، می داند که نتیجه جرم و جنایت خود را در آخرت می بیند و اگر دست به جرمی بزند و خود را در این دنیا از عقوبت آن خلاص کند، عذاب دردناک الهی در آخرت انتظارش را می کشد: *لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ذَلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهَ بِهِ عِبَادَهُ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ* (بر آن ها از بالا و پایین، سایبان آتش دوزخ است. آن آتشی است که خدا از آن بندگان خود را می ترساند، که ای بندگان من از (آتش قهر) من بترسید). (زمر/۱۶). چنین شخصی، نسبت به تصمیم خود در ارتکاب جرم و انحراف، تجدید نظر می کند. طبق نظر اندیشمندان، ترس از عواقب ارتکاب جرم و پیامدهای آن، نقش مهمی در مهار جرم دارد (قدرت الله خسروشاهی و همکاران ۲۰۱۶، ص ۱۳۵)، همان کاری که ۱۴۰۰ سال قبل اسلام انجام داده است و با این کار، روش پیشگیری از جرم و جنایت را بیان کرده است. شخص معتقد به آخرت می داند، که این دنیا کوچه بن بست است و آخرت سرای ابدی اوست و راهی برای نرفتن به آن و رهایی از عذاب آن در صورت ارتکاب جرم نیست: *إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ لِمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ ذَلِكَ يَوْمٌ مَجْمُوعٌ لَهُ النَّاسُ وَذَلِكَ يَوْمٌ مَشْهُودٌ* (همانا در این هلاک بدکاران آیت و عبرتی است بر آن کس که از عذاب روز محشر بترسد که روز محشر روزی است که همه خلق

سیاست پیشگیرانه اسلام از جرم، در قرآن * ۱۱

را در آن جمع آورند و آن روز، روز حضور همگان است) (هود/۱۰۳).

انسان عاقل با در نظر داشت آن و بررسی سود و زیان جرم، به این نتیجه می‌رسد که لذت‌های زود گذر حاصل از انجام جرم، به عذابهای دردناک و مستمر آخرت نمی‌ارزد و این خود عامل بازدارنده از ارتکاب جرم است.

قرآن کریم، برای پیشگیری از گناه/جرم، تنها به ترساندن اکتفا نکرده است؛ بلکه از روش تشویق نیز بهره برده است. البته اینکه می‌گوئیم ترساندن، ترس تو خالی نیست، بلکه عملاً در قیامت چنین عذابی برای جنایتکاران مهیا شده است؛ اما از آن جهت که ما هنوز زنده هستیم، صرف شنیدن چنین عذابهای برای مجرمان در قیامت، ترسناک است.

قرآن از روش تشویق نیز برای پیشگیری از جرم و گناه و انحراف بهره برده است و به انسان‌های که با معاد باوری از ارتکاب گناه و جنایت و جرم خود داری می‌کند وعده بهشت و نعمت‌های آن را داده است: وَمَا تُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ؛ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ.. (انعام/۴۸، بقره/۲۵).

بعد از ۱۴۰۰ سال که قرآن این نظریه را مطرح کرد، جرم‌شناسان غربی تازه به این نتیجه رسیده‌اند، که تشویق نیز در پیشگیری از جرم و کنترل رفتارهای جرم‌زا، نقش به‌سزایی دارد (گیدنز، ۱۳۷۸، ۳۳۷-۳۴۰).

• ۲-۳. پیشگیری اخلاقی

پرورش فضایل اخلاقی و دوری از رذایل و ویژگیهای ناپسند اخلاقی، در پیشگیری از جرم، مؤثر است. ارتکاب بسیاری از جرایم و بروز بخش عظمی از انحرافات، ریشه در صفات ناپسند اخلاقی دارد. جرم‌های مثل تهمت، توهین، شهادت کذب، پیامدهای زیانبار حسادت، سخن چینی و... این تحقیق ظرفیت بررسی نقش همه صفات ناپسند اخلاقی را در تولید جرم و انحراف ندارد؛ اما به چند مورد از مهمترین آن‌ها پرداخته می‌شود و رابطه بین ترک صفات منفی اخلاقی با کاهش جرم و پیشگیری از آن بررسی می‌گردد.

• ۱-۲-۳. صداقت

صداقت و راستگویی در قرآن، به عنوان یکی از مهمترین عوامل تعدیل رفتار انسان بیان شده است. طبق فرموده قرآن، صداقت در گفتار، باعث می‌شود تا خداوند در کارهای او گشایش دهد، و موانع پیش رو را بردارد و شخص را از فساد و تباهی و افتادن به منجلاب مشکلات نجات دهد: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا** (احزاب / ۷۰-۷۱).

قرآن صداقت را به قول سدید تعبیر کرده است. «سدید» به معنای صواب و خالی از هر شائبه دروغ و لغو و همچنین موافق بودن ظاهر با باطن است. (طبرسی، ۱۳۷۲ش، ج ۷، ص ۵۸۴).

همانگونه که مشخص است، خداوند صداقت را به عنوان عامل پیشگیری از جرم مطرح کرده است. کسی که در گفتارش صادق باشد، خداوند کمکش می‌کند و راه را برای موفقیت او هموار می‌سازد.

نقطه مقابل صداقت، دروغگویی است. دروغ همواره در قرآن مورد نکوهش است و دروغگو به عنوان فردی که به رستگاری نمی‌رسد مطرح شده است: **وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتَكُمُ الْكَذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ لِيَتَفَتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ** (یونس/۶۹). دروغ ریشه بسیاری از جرایم و گناهان است. شخص دروغگو مورد هدایت الهی قرار نمی‌گیرد (غافر/۲۸) و در منجلاب تباهی فرو می‌رود. صداقت در گفتار و رفتار از بروز بسیاری از جرائم جلوگیری می‌کند. یکی از عوامل بی‌اعتمادی، فقدان صداقت است و بی‌اعتمادی زمینه را برای اختلافات فراهم می‌کند و باعث جنگ و کشمکش در خانواده و جامعه می‌شود، در حالیکه صداقت، جلب اعتماد می‌کند و با اعتماد متقابل زمینه بسیاری از مشکلات رفع می‌شود.

• ۲-۲-۳. مثبت نگری (حسن ظن)

حسن ظن یا مثبت نگری نسبت به مسائل و موضوعات که پیرامون ما وجود دارد، جلو بروز بسیاری از جرایم و انحرافات را می‌گیرد.

سیاست پیشگیرانه اسلام از جرم، در قرآن * ۱۳

مثبت نگری نقش مهمی در ابعاد مختلف زندگی انسان دارد و ارتباط نزدیکی بین مثبت نگری و کاهش افسردگی، اضطراب و استرس و ارتقای کیفیت زندگی برقرار است. تحقیقات نشان می‌دهد که مثبت نگری باعث کاسته شدن آمار جرم و جنایت در جامعه می‌شود (زهرا نیک منش، ۱۳۹۶، ص ۵۳).

با آموزش مثبت نگری می‌توان مهارت مثبت اندیشی، برقراری ارتباط مثبت با دیگران، ترویج احساسات مثبت و رفتارهای مثبت و شناخت و ادراک مثبت را در جامعه تقویت کرد. با مثبت نگری بسیاری از اختلالات روانی مثل افسردگی و اضطراب درمان می‌شود. عزت نفس افزایش می‌یابد (همان، ص ۵۴). قران کریم یکی از بزرگترین مروجین مثبت نگری است و از هرگونه منفی نگری بی‌رویه منع کرده است تا جایی که برخی از منفی نگری‌ها را گناه/جرم قلمداد نموده است: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ (حجرات/۱۲). منفی نگری در قران کریم تحت کلیدواژه «ظن»، مطرح شده است و ۵۷ بار در قران با مشتقاتش تکرار شده است.

منطق قرآن دوری از منفی نگری است: وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا (النجم/۲۸)؛ زیرا، منفی نگری همواره در طرف دیگر جرم و جنایت (عمران، ۱۵۴) و گناهان مثل دروغ (جن/۵)، تهمت، غیبت، خودبرتربینی (قصص، ۳۹) و بد گمانی نسبت به خداوند (احزاب، ۱۰) وجود دارد و باعث می‌شود که انسان به سمت انحراف و جرم کشیده شود.

گرایش‌های بدبینانه و بد گمانی باعث وارد شدن استرس و اضطراب در فرد شده و منجر به بیمار جسمی شده و فرد را به سمت هیجان می‌کشاند و شخص هیجانی ممکن است دست به اقدامات خطر آفرین بزند و در نتیجه مرتکب جرم یا سایر انحرافات شود (همان، ص ۶۱).

• ۳-۲-۳. کنترل خشم

خشم عبارت است از جوشیدن خون دل در جهت کینه و انتقام جستن (غزالی، بی تا، ج ۳: ۹۳؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ج ۱: ۶۰۸) به سبب آنچه که مطابق میل نیست و آزاردهنده است

(ثعالبی، ۱۴۱۸ ق، ج ۳: ۷۸).

وجود خشم در وجود انسان یک ابزار حیاتی است و باعث خود مراقبتی انسان می‌گردد و به فرد کمک می‌کند که در برابر بی‌عدالتی و ظلم عکس العمل نشان دهد و در قبال تجاوز به مال، جان، ناموس و حیثیت، از خود دفاع کند (حامدی، ۱۳۸۷، ص ۴۱)؛ اما در بسیاری از موارد، عدم کنترل آن ضررهای جبران ناپذیری بر فرد و جامعه وارد می‌سازد.

همانگونه که اصل وجود خشم در وجود انسان لازم است و به عنوان یک ویژگی مثبت قلمداد می‌گردد، عدم کنترل آن یک ویژگی منفی است. کنترل نشدن خشم، ارتباط مثبتی با بسیاری از جرایم دارد جرایمی چون ضرب و جرح، توهین، خشونت‌های خانوادگی و حتی قتل (سعید جلالی، ۱۳۹۷، ص ۱). پیشگیری از خشم بی‌رویه، به پیشگیری از جرم و انحراف می‌انجامد.

اگر سری به روزنامه‌های حوادث بزنیم، منشأ بسیاری از قتلها، تجاوزها، ضرب و جرح‌ها، مخصوصاً دعوای خانوادگی که منجر به جنایت می‌شود، خشم است.

خشم از ویژگیهای طبیعی انسان است و حتی نوزاد هم با خشم به دنیا می‌آید (رزم‌آرا، ۱۳۷۸، ص ۹)

خشم به معنای پر خاشگری نیست، ممکن است شخصی خشمگین شود، اما دست به پر خاشگری نزند؛ هر چند پر خاشگری می‌تواند از خشم ناشی شود. پر خاشگری رفتاری است که باعث صدمه زند به خود فرد یا دیگران می‌شود (صنعتی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۸۸). خشونت نیز با خشم فرق دارد. خشونت رفتاری است که باعث می‌شود فرد دیگران را وادار کند که به زور طبق میل او عمل نمایند (نورمحمدی، ۱۳۸۹، ص ۳۵)

خشم یک حق فطری است و هر کس حق دارد خشمگین شود؛ اما کنترل آن نیز حق دیگران است. دیگران نیز حق دارند که از خشم بی‌رویه و نا به حق ما در امان بمانند و صدمه نبینند

عدم کنترل خشم، باعث می‌شود شخص، تحت تأثیر عوامل درونی یا بیرونی، در یک لحظه عصبانی شده و غیر قابل کنترل شود

خشم به شکل‌های متعددی بروز می‌کند

گاه خشم کلامی است که منجر به قذف، فحش، تهمت، غیبت و توهین به افراد و حتی

سیاست پیشگیرانه اسلام از جرم، در قرآن * ۱۵

مقدسات می‌شود.

گاه به صورت عملی است که می‌تواند در قالب ضرب و جرح، و سایر رفتارهای پر خطری مثل رانندگی با سرعت بالا و شکستن مقررات قانونی، منجر شود. (جلالی، همان، ص ۱۰).
برای کنترل خشم، باید فنون کنترل آن را آموخته و به اجرا گذاشت.
کنترل خشم با روشهای ذیل صورت می‌گیرد:

۱. کظم غیظ (آل عمران، ۱۵۹)؛ اگر بد اخلاق بودنی همه از اطرافت پراکنده می‌شدند. در نتیجه بد اخلاقی خود زمینه ساز جرم و جنایت است و در طرف مقابل کظم غیظ از جرایم و جنایات زیادی جلوگیری می‌کند. دعوای و نزاعهای کوچک خیابانی مخصوصاً در ترافیک و تصادفات از همین قبیل است.

۲. حلم و بردباری

۳. تغییر محل که باعث تحریک خشم می‌گردد.

۴. منع تردد و اقامت در مکان‌های که خشم را تحریک می‌کند، ۵. دوری از افرادی که تداعی کننده خاطرات ناخوشایند است و باعث عصبانیت می‌شود (جلالی، ص ۱۵)

۶. جلوگیری از حضور فرد در شرایط خشم آور.

قرآن کریم راهکاری متعددی برای کنترل خشم ارائه کرده است از جمله:

۱. به یاد خدا بودن

قرآن کریم می‌فرماید: آگاه باشید که یاد خدا آرامش بخش است: الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ (رعد، ۲۸) خشم منفی یکی از ابزارهای شیطان است: وَإِنَّمَا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (رعد، ۲۰۰). یاد خدا، باعث دوری از نفوذ شیطان می‌شود. با یاد خدا دل آرام می‌گیرد و شخص خشمگین، به لحاظ روحی متعادل شده و خشمش فروکش می‌کند.

۲. گذشت از اشتباهات دیگران

در صورتی که خشم به خاطر تجاوز به حقی باشد که قابل گذشت است، گذشت از حق برای تبعات منفی خشم، در قرآن سفارش شده است: الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ (شوری، ۳۷). قرآن کریم عفو و بخشش را در جهت کنترل خشم،

از صفات بارز انسان‌های مؤمن و اولیای خودش بر می‌شمارد و برای آن اجر و پاداش عظیم بیان می‌کند: وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ. الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (آل عمران/۱۳۳-۱۳۴).

در روایات معصومین راهکارهای دیگری نیز برای پیشگیری از خشم و کنترل آن بیان شده است از جمله تغییر وضعیت.

مضمون روایت رسول خداست که فرمود اگر خشمگین شدید، تغییر وضعیت دهید به این معنا که اگر ایستاده بودید بنشینید یا راه بروید یا اینکه دراز بکشید (ابن حنبل، بی تا، ج ۵: ۱۵۲).

بحث تغییر وضعیت در کنترل خشم از موارد مهمی است که روان‌شناسان نیز مورد تأیید قرار داده و مورد توجه جرم‌شناسان نیز قرار گرفته است. در روایت رسول خدا از تغییر وضعیت تنها برخی از مصادیق آن بیان شده است مثل راه رفتن یا نشستن، اما این حدیث بسیار کلی است و نکات پنهان زیادی دارد. از جمله اینکه تغییر وضعیت را می‌توان به از بین بردن وضعیت‌های خطرناک که باعث تحریک خشم می‌شود تفسیر کرد. مثل قرار گرفتن در مکان خشونت‌زا یا دیدار با رو در رو شدن با شخصی که خاطره بدی از او دارد. و دور از هر شرایط خشم زای دیگر.

موارد دیگر نیز در پیشگیری اخلاقی قابل بحث است اما از ظرفیت این پژوهش خارج است. مواردی چون عدم خیانت، تهمت نزدن، غیبت نکردن، نداشتن حسادت، نداشتن حس خود برترینی و تکبر و....

۳-۳. پیشگیری اجتماعی

پیشگیری اجتماعی از جرم و انحراف عبارت است از: هر چیزی که بزهکاری، خشونت و ناامنی را از طریق هدف‌گیری موفقیت‌آمیز علل شناخته شده جرم کاهش دهد (بستو، ۱۳۹۶، ص ۹۷).

یکی از مهم‌ترین سازوکارهای پیشگیرانه در بحث پیشگیری از ارتکاب جرم و انحراف، پیشگیری اجتماعی است. در این مدل از پیشگیری ابزارهای مختلفی به کار گرفته می‌شود.

سیاست پیشگیرانه اسلام از جرم، در قرآن * ۱۷

در پیشگیری اجتماعی، هدف هماهنگ‌سازی اعضای جامعه با قواعد اجتماعی است. نقش محیط در پیشگیری از جرم قابل انکار نیست. بدین جهت به نقش آن در قالب محیط خانواده، محیط مدرسه و محیط جامعه پرداخته شده است.

● ۱-۳-۳. محیط خانواده

محیط اسم فاعل از احاطه گرفته شده است. در لغت به معنای دربرگیرنده آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۱۲-۲۱۹). واژه محیط ۲۸ بار در قرآن تکرار شده است که به همان معنای لغوی است. محیط در اصطلاح عبارت است از: تمامی متغیرهای خارج از وجود فرد که از آغاز باروری و انعقاد نطفه تا هنگام تولد، تا مرگ انسان را شامل می‌شود و بر او تاثیر می‌گذارد یا از او تاثیر می‌پذیرد (علی مصباح و دیگران، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۱۲ و ۲۱۹).

خانواده مهمترین بستر رشد و تربیت است و عمده‌ترین رکن اجتماع را تشکیل می‌دهد. از ترکیب خانواده اجتماع شکل می‌گیرد. خانواده می‌تواند بستری برای رشد و تکامل باشد یا اینکه تبدیل به مولد جرم و جنایت شود.

قبل از هر چیز والدین باید خود آموزش ببینند. روشهای درست تربیت کودک را بیاموزند. دولت و حکومت باید در این راستا از خانواده حمایت کند و دوره‌های کاربردی کوتاه مدت را جهت تربیت درست کودک بعد از ازدواج برای زوجهای جوان قرار بدهد. تعلق برخی از امتیازات را منوط به گزrandان این دوره‌ها کند. عدم آشنایی والدین با تربیت درست کودک باعث می‌شود که گاهی برخی از والدین ندانسته و نخواستگانه کودکان خود را به سمت ارتکاب جرم و جنایت سوق دهند (شهرام محمدی و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۲۴۰).

قرآن کریم، تأکید ویژه بر سالم‌سازی خانواده دارد و مؤمنین را بر سالم‌سازی سازی آن دستور داده است و از عواقب عدم توجه به آن بر حذر داشته است. آنجا که می‌فرماید: ای کسانی که ایمان آورده‌اید، خود را با خانواده خویش از آتش دوزخ نگاه دارید چنان آتشی که مردم و سنگ هیزم اوست و بر آن دوزخ فرشتگانی بسیار درشت‌خو و دل‌سخت مأمورند که هرگز نافرمانی خدا را (در اجرای قهر و غضب حق) نخواهند کرد و آنچه به آن‌ها حکم شود انجام دهند (تحریم، ۶).

پیشگیری از جرم در خانواده، با برنامه‌های متعددی امکان‌پذیر است که مهمترین آن، امر به معروف و نهی از منکر است. قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید: اهل بیت خود را به نماز و طاعت خدا امر کن و خود نیز بر نماز و ذکر حق صبور باش: **وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا** (طه، ۱۳۲).

برنامه‌های قرآن مثل زنجیر به هم پیوسته است. علت اینکه چرا باید نماز بخوانیم در آیه دیگری رمز گشایی شده است. مضمون آیه شریفه این است که، نماز برپا دارید که نماز انسان را از منکرات و انحرافات و کجروی‌ها و ارتکاب جرم و جنایت باز می‌دارد: **وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ** (عنکبوت، ۲۹). همانگونه که مشخص است، نقش نماز در پیشگیری از جرم و جنایت در این آیه به صراحت بیان شده است

اگر گاهی مشاهده می‌شود که افراد نمازخوان خود مرتکب جرم و جنایت می‌شود، سرش را باید در نحوه نماز خواندن او جستجو کرد. نمازی که او می‌خواند نماز نیست بلکه فقط صورت نماز را دارد و در ظاهر نماز است. مثل جسم فاقد روح و مرده متحرک. اما اگر نماز با تمام شرایط و اوصافش خوانده شود، قطعاً نقش بازدارندگی خواهد داشت. محبت در خانواده و فقدان کمبود محبت، مهمترین ابزار پیشگیری از جرم در جامعه است.

در خانواده‌ای که کمبود محبت باشد، دختران و زنان و پسران خانواده درجایی دیگری دنبال محبت می‌روند و به دام افراد شیاد و مجرم قرار می‌گیرند و مورد سوء استفاده آن‌ها واقع می‌شوند و به مرور زمان خود نیز به مجرم تبدیل می‌گردند. خشونت در خانواده، این تفکر را در ذهن کودک متداعی می‌سازد که در جامعه نیز باید با خشونت رفتار کرد و هر مشکلی از راه خشونت قابل حل است (شعاع‌کاظمی، مهرانگیز، ۲۰۰۶، ص ۱۱۱).

نقش خانواده در پیشگیری از جرم، با در نظر داشت موارد ذیل امکان‌پذیر است:

۱. حمایت از والدین قبل و بعد از تولد کودک
۲. حمایت از خانواده در راستای افزایش آموزش تربیت فرزند
۳. حمایت از خانواده جهت رسیدن به خود کفایی

سیاست پیشگیرانه اسلام از جرم، در قرآن * ۱۹

۴. برآورده کردن نیازهای خاص کودک

۵. تقویت خانواده‌های جوان

هرکدام از این موارد خود عنوان یک مقاله دیگری است که نیاز به پژوهش گسترده دارد.

● ۲-۳-۳. محیط مدرسه

آموزش از حقوق طبیعی هر فرد است. هر کودکی این حق را دارد که از آموزش و پرورش مطلوب برخوردار شود، آموزشی مطلوب است، که مشارکت و تفکر انتقادی را در کودک تقویت و شکوفا سازد.

آموزش و پرورش مطلوب، نقشی مهمی در پیشگیری از ارتکاب جرم و انحراف دارد. یکی از عوامل مهم در ناسازگاری اجتماعی و عدم تطابق فرد با ارزشها و هنجارهای جامعه و بروز رفتارهای هنجارشکنانه توسط فرد، ناآشنائی فرد با این ارزشها و هنجارهاست. مدرسه بعد از خانواده، مهمترین نقش را در سازگاری اجتماعی فرد برعهده دارد و می تواند انطباق فرد با ارزشها و هنجارهای اجتماعی را تا حد زیادی تضمین کند (ص ۱۳)

مهمترین نکاتی که در امر آموزش و پرورش در نظر گرفته شود تا نقش پیشگیری از جرم را به درستی ایفا کند به شرح ذیل است:

۱. تدوین متون درسی به صورت هدفمند

۲. رابطه دوستانه و سازنده معلم با دانش آموز. معلم باید با عشق و محبت تدریس کند و همه دانش آموزان را مثل فرزند خودش قلمداد کند.

۳. تشویق و تنبیه به جا و مناسب.

۴. برنامه ریزی اوقات فراغت

۵. عدم تبعیض در برخورداری دانش آموزان از امکانات و امتیازات مدرسه

تبعیض و بی عدالتی در برخورداری از امکانات مدرسه و اردوها و عدم رعایت عدالت در نمره دهی و پارتی بازیهای ناجوانمردانه، همگی دانش آموز را عقده ای می کند و زمینه جرم زایی را فراهم می سازد.

۶. فراهم کردن فرصت آمادگی کودکان برای ورود به مدرسه

شرایط ورود به مدرسه نباید به نحوی باشد که بخش زیادی از کودکان از تحصیل باز بمانند. همانگونه که امروزه در جامعه ایران نسبت به مهاجرین وجود دارد. بخش زیادی از کودکان مهاجر، نمی‌توانند وارد مدرسه شده و از حق طبیعی خودشان استفاده کنند و این زمینه را برای ارتکاب جرم و جنایت آنان در جامعه هموار می‌کند و مقصر اصلی نظام آموزشی کشور است.

مدرسه همانگونه که نقش مهمی در پیشگیری از جرم دارد، به همان میزان نیز می‌تواند خطرناک باشد و عوامل مهمی وجود دارد که باعث می‌شود دانش آموز از مدرسه وارد فضای جرم و جنایت شود. عواملی چون مدرسه‌گریزی:

رفتار ناشایست مسئولین مدرسه و معلمان نقش مهمی در مدرسه‌گریزی دارد. رفتارهای چون تبعیض، برخوردهای قهر آمیز. هرچند مدرسه‌گریزی عوامل بیرونی نیز دارد مثل فقر و بیکاری، دوستان ناباب، نداشتن افق روشن از آینده و بی‌رغبت شدن نسبت به درس؛ اما عوامل داخلی نقش مهمتری در مدرسه‌گریزی دارد (شهرام محمدی و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۲۴۲).

شکست تحصیلی عامل دیگری در گرایش به جرم و جنایت است. دانش آموزانی که به دلیل فقر، ضعیف بودن حافظه، تبعیض و رفتار خشونت آمیز معلم یا مدیر یا سایر دانش آموزان قویتر، دست از تحصیل می‌کشند و با این تفکر که مدرسه و درس نمی‌تواند آینده آنان را تضمین کند، با افراد همفکر خود به سمت رفتارهای هنجارشکانه و نقض ارزشهای اجتماعی سوق می‌یابند (همان).

در قرآن واژه «علم» ۶۰ مرتبه، واژه «العلم» ۲۸ مرتبه و واژه «علماً» ۱۴ مرتبه و واژه «عُلَماء» یک مرتبه و واژه «العُلَماء» یک مرتبه و باقی مشتقات فراوان استعمال شده است که همگی اهمیت علم و دانش و نقش آن در تعالی و تکامل بشر را می‌رساند. در اینکه علم نقش مهمی در پیشگیری از جرم دارد ثابت شد. قرآن افرادی را که تعقل نمی‌کنند مذمت کرده است و نسبت به گنهکاران و مجرمان اینگونه تعبیر دارد که اکثر آنان تعقل نمی‌کنند (مانده، ۱۰۳)

نقطه مقابل علم، جهل است. ارتباط بین جهل و جرم و گناه روشن است. انسان‌های جاهل بخش بزرگی از مجرمان و منحرفان را تشکیل می‌دهند. قرآن همواره عالم را بر جاهل

سیاست پیشگیرانه اسلام از جرم، در قرآن * ۲۱

ترجیح داده است و این دو قابل مقایسه نیستند: قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ (زمر، ۹). استفهام، انکاری است یعنی عالم و جاهل مساوی نیستند؛ هر چند اینگونه نیست که هر عالم سعادتمند باشد و رفتارهایش مورد تایید شرع باشد، بلکه علمی نافع است که به درستی به کار گرفته شود و مورد منفعت جامعه و فرد و از همه مهمتر خارج از چهارچوب دین نباشد: مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (جمعه، ۵).

• ۳-۳-۳. محیط جامعه

قرآن، محیط امن را یکی از عوامل رشد انسان معرفی کرده و در مقابل محیط فاسد را زمینه ساز جرم و گناه می‌داند. برخورد با مظاهر فساد و سرکوک و ترویج‌کنندگان فساد و سالم‌سازی محیط، از برنامه‌های مهم سیاست جنایی اسلام است (محمود میرخیلی، ۱۳۹۳، ص ۳۹) که در قرآن متجلی شده است. آنجا که می‌فرماید: آنان که دوست می‌دارند که در میان اهل ایمان کار منکری اشاعه و شهرت یابد آن‌ها را در دنیا و آخرت عذابی دردناک خواهد بود و خدا می‌داند و شما نمی‌دانید: إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (نور، ۱۹).

طبق این آیه قرآن، آلوده کردن محیط می‌تواند زمینه را برای ارتکاب گناه و جرم فراهم کند. محیط الوده مثل بی‌حجابی، زمینه ساز چشم‌چرانی، تحریک شهوت، و جرایم جنسی است.

محیط ناامن مثل خرید و فروش مشروبات الکلی، زمینه ساز جرایم چون شراب‌خواری، مستی، تصادفات، ضرب و جرح، خودکشی، و تعدی و تجاوز به حقوق دیگران است. محیط جامعه نقش به‌سزای در گرایش به انحراف و جرم دارد. محیط اجتماعی فساد آلود، افراد پاک را نیز آلوده می‌کند. قرآن این مسئله را خوبی منعکس کرده است. بنی اسرائیل وقتی از دست فرعون نجات یافتند و به رهبری موسی معجزات الهی از جمله شکافته شدن دریا را دیدند؛ اما همینکه در مسیر عبور به شام و سرزمین‌های مقدس، به عده‌ای بت پرست برخورد کردند و به زودی آلوده به گناه شدند: وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى

أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (اعراف، ۱۳۸). این داستان قرآنی بیانگر نقش محیط در گرایش به جرم و گناه است

اما ایمن‌سازی محیط جامعه از آلودگیها و منکرات، باعث کاهش امار جرم و جنایت و انحرافات خواهد شد. اگر در جامعه بی‌حجابی نباشد، چشم چرانی و بسیاری از جرایم جنسی و مفساد اخلاقی و پیامدهای ناشی از آن نیز نخواهد بود. امر به معروف و نهی از منکر یکی از مهمترین ابزارهای ایمن‌سازی محیط جامعه است.

۴-۳. پیشگیری اقتصادی

در سیستم قضایی امروزی، بخشی زیادی از جرایم، تحت عنوان جرایم اقتصادی بررسی می‌گردد. جرایمی که ارتباط نزدیکی با اقتصاد جامعه دارد. جرایم چون جعل اسناد و اسکناس، سرقت، کلاهبرداری، جرایم بانکی، پولشویی، قاچاق ارز، جرایم بورسی، رباخواری، جرایم مالیاتی و جرایم گمرکی و... همگی با اقتصاد جامعه مرتبط است و پیشگیری اقتصادی، می‌تواند ریشه بسیاری از این جرائم را بخشکاند.

در بحث پیشگیری اقتصادی از جرم، عوامل متعددی نقش دارند که به چند تا از مهمترین عوامل آن اشاره شده است:

۴-۳-۱. فقر زدایی

از دیرباز، یکی از مهمترین عوامل جرم‌زا، فقر و بیکاری بوده. جرایم چون سرقت، قتل، قاچاق، اعتیاد به مواد مخدر، تن‌فروشی و فحشا و بسیاری از جرایم دیگر، همه ریشه در فقر و بیکاری دارد.

اهمیت فقر و بیکاری در حدی است که حتی در قرآن هم به عنوان یکی از عوامل جرم و جنایت منعکس شده است. آنجا که قرآن کریم می‌فرماید: اولاد خود را به خاطر فقر و تنگدستی و از ترس گرسنگی به قتل نرسانید: وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا (اسراء/۳۱). این آیه قرآن بیانگر این نکته است که عده‌ای در عصر نزول قرآن، به خاطر فقر و تنگدستی، دست به کشتن کودکان خود می‌زدند. قرآن کریم

سیاست پیشگیرانه اسلام از جرم، در قرآن * ۲۳

ضمن رد این کار شرم آور و غیر انسانی، به طور غیر مستقیم به یکی از عوامل پیشگیری از جرم اشاره می‌کند که عبارت از فراهم بودن رزق و روزی است. یعنی اگر مردم عادی، مشکلات اقتصادی نداشته باشند، کمتر سراغ جرایم این چنینی می‌روند.

فقر و بیکاری عوامل متعددی دارد. برخی از عوامل آن فردی است مثل تنبلی و تن پروری، خمود و سستی و عدم نظم در امور زندگی، اسراف و تبذیر و... که همگی مورد نهی قرآن کریم می‌باشد.

شکی نیست که انسان‌های که امور فوق را رعایت کنند، گرفتار فقر نمی‌شوند. انسانی که برای زندگی تلاش می‌کند، خداوند زحمت او را بدون پاسخ نمی‌گذارد و این وعده الهی است که: جز با سعی و تلاش انسان چیزی به دست نمی‌آورد: وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى (نجم، ۳۹). این آیه یکی از مهمترین دستورات اسلام بر فقر زدایی است و پیامش این است که با سعی و تلاش و پشتکار، قله‌های موفقیت را بپیمایید. امروزه پیشرفت صنعت و تکنولوژی و توسعه کشورهای پیشرفته جهان، مدیون سعی و تلاش و زحمت مردمان آن دیار است که در کنار عوامل دیگری چون امنیت، تکیه بر ظرفیت‌های داخلی و خودباوری، اتحاد، نظم، اعتدال و... به این موفقیت رسیده‌اند.

یکی دیگر از عوامل فقر، کفران نعمت است که در قرآن تجلی یافته است: وَصَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمَنَةً مُّطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعَمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِيَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ (نحل، ۱۱۲). در این زمینه اشاره به یک آمار بین المللی کافی است تا به عمق مسئله پی ببریم. طبق آمار سازمان جهانی خواروبار: ایرانی‌ها به اندازه ۱۰ کشور اروپایی مواد غذایی دور می‌ریزند. براساس گزارش سازمان جهانی خواربار و کشاورزی، ضایعات مواد غذایی در ایران معادل ۳۵ میلیون تن است این در حالی است که در اتحادیه اروپا با ۲۷ کشور عضو، تنها ۹۰ میلیون تن مواد غذایی راهی زباله‌ها می‌شود (اقتصاد آنلاین: www.eghtesadonline.com).

به فرموده قرآن، فقر زاینده تفکر شیطانی است: الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ (بقره، ۲۶۸) و همواره انسان را به سمت عوامل که باعث فقر می‌شود می‌کشاند. اما خداوند دستور به سعی و تلاش داده است و اینکه از عوامل فقرزا اجتناب شود.

برخی دیگر از عوامل فقر، عوامل اجتماعی است مثل توزیع ناعادلانه ثروت و امکانات، احتکار، مال اندزوی مسئولین و فساد اداری. در صورت زدودن فقر، جرایمی مرتبط با آن نیز از بین می‌رود و فقر زدایی خود عامل مهمی در جهت پیشگیری از جرم قلمداد می‌گردد.

• ۲-۴-۳. ترویج انفاق

از نظر اسلام؛ مالکیت حقیقی از آن خداوند است و مالکیت انسان‌ها اعتباری است (بقره، ۱۰۷، آل عمران، ۱۸۹؛ مانده، ۱۷). اگر انسان در این دنیا مالک چیزی است، صرفاً به اذن و اراده الهی تعلق دارد و انسان‌ها در زمین، به عنوان جانشین خداوند در اموال و داراییهای خود قلمداد می‌گردند: *آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفَقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلِفِينَ فِيهِ فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأَنْفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ* (حدید، ۷). و همان خداوندی که مالک انسان و مالک داراییهای اوست، به انسان به عنوان جانشین خود دستور داده است که از آنچه که به دست می‌آورد و کسب می‌کنید در راه خدا انفاق کنید (بقره، ۲۵۴؛ منافقون، ۱۰).

انفاق در راه خدا، به عنوان امتحان الهی است که از طریق آن ثروتمندان را می‌آزماید. وجود فقیر و غنی در جامعه، برای همین امتحان است و براساس ظرفیت‌های وجودی هر فرد و بسته به تلاش و نوع تلاش انسان است. حال تحت تأثیر برخی از عوامل، یا براساس آزمون الهی، وجود فقیر در هر جامعه ناگزیر است.

اسلام برای رفع این مشکل و برقراری عدالت اجتماعی، به اغنیا دستور داده است که سهم معینی از مال خود را به فقرا بدهند. برنامه اسلام در این راستا، در قالب انفاق واجب و انفاق مستحب تبلور یافته است. مهمترین انفاق واجب، خمس و زکات است که برای دو قشر از اقشار آسیب‌پذیر جامعه، تعیین شده است. در ادامه به بررسی نقش خمس و زکات در پیشگیری از جرم و انحراف پرداخته شده است.

سیاست پیشگیرانه اسلام از جرم، در قرآن * ۲۵

• ۱-۲-۳-۴. پرداخت زکات

خداوند بحث زکات را برای کمک به اقشار آسیب پذیر جامعه اسلامی این چنین مطرح نموده است: **إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ** (توبه، ۶۰) زکات برای هشت گروه در نظر گرفته شده است: فقرا، مساکین، کسانی که زکات را جمع می کنند، برای تالیف قلوب دشمنان اسلام و افراد ضعیف الایمان و گرایش یافتن آنان به اسلام یا قوی تر شدن ایمانشان، برای ازاد کردن بردگان ک امروزه با توجه به لغو برده داری می توان بحث زندانیان را مطرح کرد که آیا می توان با پرداخت زکات آنان از زندان آزاد کرد یا نه؟، مورد مصرف دیگر زکات افراد بدهکار است که بدهکاران زندانی در اولویت قرار دارند. یعنی اگر کسی بدهکار باشد و توان دادن بدهی خود را نداشته باشد می توان از طریق زکات، بدهی او را پرداخت کرد. مورد دیگر، افرادی است که در راه مسافرت هزینه خود را تمام کرده اند و برای رسیدن به مقصد پولی ندارند. این مورد نیز می تواند با دریافت زکات، به مقصد برسد.

این آیه به آیه زکات معروف است و مفسرین معتقدند که مراد از صدقات در آیه، زکات است (طوسی، بی تا، ج ۵، ص ۲۴۳؛ طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۰، ص ۳۱۰). روایاتی نیز در تایید این موضوع وجود دارد.

زکات یکی از فرایض و رکن های مهم اسلام است که زوایای پنهان دارد. وقتی به عمق قضیه و جوب پرداخت زکات دقت کنیم، زوایایی پنهان این موضوع آشکار می شود. طبق آیه شریفه قرآن کریم که می فرماید: **خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا** (توبه، ۱۰۳)، پرداخت زکات، باعث تزکیه می شود.

برخی فکر می کنند، پرداخت زکات تنها برای کمک به فقرا و نیازمندان است؛ درحالی که این یک روی سکه است. روی دیگر سکه برای تزکیه خود شخص است. این تزکیه اعم از تزکیه مالی و روحی است. با پرداخت زکات، تنها مال زکات دهنده، پاک نمی شود که علاوه بر آن، روح و روان او از تمایل به بدیها و جرم و جنایت نیز پاکیزه می شود. عدم پرداخت زکات خود گناه است. و کسی که تمایل به گناه داشته باشد و با عدم پرداخت زکات، مرتکب گناه و معصیت شود، به راحتی می تواند مرتکب سایر جرایم و انحرافات نیز بشود؛ چون وقتی

از جرم و انحراف قبح زدایی شود، ارتکاب آن در نظر فرد دشوار نیست. آیه دیگر از قرآن مؤید این موضوع است. آنجا که می‌فرماید: **قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَاها** (شمس، ۹) کسی که نسبت به تذکیه خود همت بگمارد، رستگار می‌شود. یکی از مصادیق تذکیه پرداخت زکات است و با پرداخت زکات، فرد می‌تواند راه رسیدن به رستگاری را برای خود و دیگران، هموار سازد. پس بعد اول پرداخت زکات، فوائد مادی و معنوی آن نسبت به خود فرد پرداخت‌کننده است.

بعد دوم آن، متوجه فقر است. قبلاً بحث شد که فقر ارتباط نزدیکی با جرم و جنایت دارد. با پرداخت زکات و رشد و گسترش آن و نهادینه شدن آن در جامعه، ریشه فقر سوزانده می‌شود و با زدودن فقر از جامعه، جرائم مرتبط با آن نیز از بین می‌رود و اینگونه است که با پرداخت زکات، از ارتکاب جرم جلوگیری و پیشگیری می‌شود.

بادقت در موارد مصرف زکات، این نکته به دست می‌آید، که خداوند زکات را برای جبران ضعف اقتصادی افراد آسیب‌پذیر در نظر گرفته است. اینگونه از افراد، اگر به لحاظ اقتصادی تأمین نشوند، زمینه برای ارتکاب جرم ناشی از فقر فراهم خواهد شد. شخص ضعیف الایمان، امکان ارتدادش وجود دارد و با تأمین زندگی تن به ارتداد نمی‌دهد. امروزه بخش زیادی از مهاجرت‌ها به کشورهای غیر اسلامی ناشی از فقر است و چشم‌انداز آینده بهتر انجام می‌شود.

خیلی از مهاجرین مسلمان، به امید گرفتن قبولی، دست از دین اسلام می‌کشند و مسیحی می‌شوند. منشأ این آسیب‌ها فقر و بیکاری است؛ اما اگر بحث زکات به درستی در جامعه مدیریت شود، جلو این گناهان و جرائم گرفته می‌شود. بحث ارتداد تنها یک نمونه است. سایر موارد مصرف زکات نیز چنین آسیب‌های دارند و در معرض خطر هستند؛ ولی می‌توان با پرداخت زکات جلو این خطرات را گرفت.

• ۲-۲-۴-۳. پرداخت خمس

خمس مکمل زکات است و روی هم رفته، مهمترین پشتیبان نظام اقتصادی اسلام محسوب می‌گردد.

سیاست پیشگیرانه اسلام از جرم، در قرآن * ۲۷

قرآن کریم برای اولین بار بحث خمس را در اسلام مطرح نموده و موارد مصرف آن را نیز مشخص کرده است: **وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبَى وَ الْيَتَامَى وَ الْمَسَاكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ (انفال، ۴۱).**

طبق نظر مفسران و فقهای شیعه، غنیمت ذکر شده در آیه منحصر به غنیمت جنگی نیست، بلکه هر درآمدی را شامل می‌شود چه درآمد ناشی از کسب و کار باشد یا درآمد ناشی از گنج یا معدن و سایر درآمدها (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۴، ص ۴۶۸). دلیل این قول، روایات ائمه معصومین و همینطور معنای لغوی غنیمت است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴ ش، ج ۷، ص ۱۸۱).

طبق آیه شریفه؛ خمس به شش سهم تقسیم می‌گردد که سه سهم آن (سهم خدا، پیامبر و ذوی القربی) در دوران ما به مجتهد جامع شرایط تعلق می‌گیرد و سه سهم دیگر متعلق به سادات فقیر، یتیم و در راه مانده است.

دقت در موارد مصرف خمس نیز بحث جزم زدایی را روشن می‌کند. همانگونه که مشخص است، در این آیه به خداوند و پیامبر نیز از خمس سهم داده شده است؛ در حالیکه خدا و پیامبر نیازی به این سهم ندارند؛ چون خدا مالک همه چیز است و پیامبر نیز ۱۴۰۰ سال است که از دنیا رفته است. پس این دو سهم نیز بین سایر موارد مصرف خمس توزیع می‌گردد.

مهمترین علت وجوب خمس، تقویت افراد آسیب‌پذیر در جامعه است. خمس نقش مهمی در پیشگیری از جرم دارد

ساخت حوزه‌های علمیه و اداره آن از طریق سهم امام که سه‌بخش از شش‌بخش خمس است، در اصلاح و تربیت جامعه بسیار مؤثر بوده است.

حوزه‌های علمیه با جذب جوانان متدین و تعلیم و تربیت آنان جهت تبلیغ و ترویج معارف اهل بیت، نقش مهمی در پیشگیری از جرم دارد. مجالس وعظ و مدیریت هیات‌ها و مساجد و جذب جوانان در هیأت و مسجدها و تعلیم و تربیت آنان از طریق کلاسهای تابستانی و دوره‌های بلند مدت و کوتاه مدت، همه‌گی از اثرات حوزه است که از طریق خمس اداره می‌شود. حوزه به صورت مستقیم و غیر مستقیم در پیشگیری از جرم نقش ایفا می‌کند.

به صورت مستقیم: افرادی که در حوزه جذب می‌شوند و خانواده‌هایشان، آمار جرم و جنایت و انحراف در بین آنان نسبت به دیگران بسیار کمتر است.

به صورت غیر مستقیم: امر به معروف و نهی از منکر، و به کارگیری سایر روشهای اصلاح و تربیت و کار روی جوانان و افراد عادی در مساجد، هیأت‌ها، دبستان و دبیرستان و مدرسه و دانشگاهها، و شکل دادن ذهنیت مردم به سمت دستورات اسلامی، نقش مهمی در پیشگیری از جرم و جنایت دارد.

اثرات پیشگیرانهٔ خمس تنها در حوزه نیست. سه سهم دیگر از آن شش سهم که خرج فقرا، ایتام و در راه ماندگان سادات می‌گردد نیز، در تأمین نیازهای مادی و معنوی آنان و بستن زمینه‌های جرم در بین آنان مؤثر است. اگر ایتام و فقرای سادات از راه خمس تأمین نشوند، ممکن است برای تأمین نیازهای زندگی خود به بیراهه بروند و مورد سوء استفاده قرار گیرند و به سمت جرم و جنایت و انحراف کشیده شوند؛ اما خمس می‌تواند این زمینه‌ها را مسدود کند و آن‌ها را از چنین خطراتی نجات دهد.

۵-۳. اعتدال خواهی و اعتدال پذیری

خداوند در قرآن کرم خطاب به پیامبر می‌فرماید: وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ (شوری، ۱۵) ای پیغمبر به مردم بگو که من آمده‌ام تا بین شما اعتدال برقرار کنم.

اعدل از ماده عدل به معنای اعتدال و میانه روی و اجتناب از افراط و تفریط است (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۵، ص ۴۲۱). طبق این آیه شریفه، ماموریت پیامبر خدا، برقراری اعتدال در بین مردم است و این که افراط و تفریط را به توازن تبدیل کند (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۲، ص ۳۳۰).

اعتدال مصادیق متعددی دارد که تکمیل کنندهٔ هم دیگر هستند و به کمک هم در پیشگیری از جرم، ایفای نقش می‌کنند مثل: تعادل بخشی و توازن آفرینی (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۷، ص ۳۷۷)، هدف گرایی (همان، ج ۱۱، ص ۵۰۱؛ طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۳، ص ۲۳۸)، محاسبه در کار و ملاحظه‌ی شرایط (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱۲، ص ۴۹۷)، واقع بینی، آینده نگری، و دوراندیشی (مدرسی، ۱۴۱۹، ج ۱۰، ص ۴۰۱؛ طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۹، ص ۲۶۱)، حقی‌یابی عالمانه و عاقلانه (راغب، ۱۴۱۲، ص ۲۴۹)، مراعات توان و ملاحظه‌ی محدودیت (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۴، ص ۴۰۳)، تقسیم کار، استفاده از توان همه، به کارگیری هرکس در جای مناسب، همکاری و همدلی و هم افزایی (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۲۰، ص ۲۵۵)، آرامش و وقار (طوسی، بی تا، ج ۷، ص ۵۰۴)، آراسته گویی و ادب در گفتار

سیاست پیشگیرانه اسلام از جرم، در قرآن * ۲۹

(طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۷، ص ۲۸۰)، ترک مجالست با توهین‌کنندگان و ناسزاگویان و دروغ پردازان (همان، ج ۷، ص ۲۸۳)، اجتناب از بیهوده‌گویی و بیهوده‌گویان (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۵، ص ۲۴۴)، عقلانیت و اقتناع فکری (همان)، پرهیز از درشت‌گویی و پرخاشگری (راغب، ۱۴۱۲، ص ۶۰۷)، تواضع و دوری از خود بزرگ‌بینی و روی گردانی از مردم (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۳، ص ۳۶۵)، براین اساس، اعتدال، حد وسط میان افراط و تفریط است، که در آن، انسان به نقطه‌ی تعادل می‌رسد و شیوه‌ای عقلانی- اخلاقی تربیتی، اتخاذ می‌کند و در اثر آن، آرام و خوشخو، مؤدب و آراسته‌گو، متواضع و حق‌پذیر، همگرا و حقیقت‌خواه، واقع بین و اندازہ نگه دار، آینده‌نگر و دوراندیش، بردبار و رو به هدف می‌شود (سهراب مروتی؛ صلاح الدین غلامی، ۲۰۱۶، ص ۲۰).

در طرف مقابل اعتدال ظلم قرار دارد و ظلم به معنای تجاوز کردن از حد است (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱۲، ص ۳۷۳). ظلم اعم از ظلم به خود و ظلم به دیگران است.

ارتکاب جرم و جنایت و پیمودن راه انحرافی، هم ظلم به خود است و هم ظلم به دیگران. ظلم به خود است زیرا با منحرف شدن از شاه‌راه کمال و سعادت، زمینه شقاوت و نگون‌بختی خود را هموار کرده است. ظلم به دیگران است؛ چون هر جنایتی یا علیه اشخاص است، یا علیه اموال است یا علیه آسایش و امنیت و عرض و حیثیت مردم که در همه این موارد به حقوق دیگران تجاوز شده است؛ اما اعتدال نفی ظلم و تعدی و تجاوز به خود و دیگران است. در نتیجه یکی از مهمترین راههای پیشگیری از جرم و جنایت و انحراف، اعتدال است.

اعتدالی که به عنوان عامل پیشگیرانه از جرم و انحراف نقش ایفا می‌کند از زوایای مختلفی قابل بحث است:

● ۱-۵-۳. اعتدال عبادی

یکی از مهمترین عرصه‌های زندگی انسان که نیاز به مدیریت دارد، عرصه عبادی است. ظرفیت‌ها، شرایط، موقعیت و توانایی فرد در انتخاب نوع و کیفیت بسیاری از اعمال عبادی مؤثر است. خداوند می‌فرماید: لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا (بقره: ۲۸۶) خداوند حکیم، توانایی و قدرت انسان را در تکلیفی که متوجه اوست، در نظر گرفته است. عبادت انسان مقیم با مسافر متفاوت است و از شخص مریض انتظار عبادت شخص سالم را ندارد. عبادت در

حالت اضطراب با حالت اختیار متفاوت است. عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرُهُ وَعَلَى الْمُتَّقِرِ قَدْرُهُ (بقره: ۲۳۶)

اعمال عبادی انسان توانگر با فقیر متفاوت است و هریک وظایف خاص خود را دارند

افراط و تفریط در امور عبادی انسان را از رسیدن به هدف که کمال و تعالی انسانی است باز می‌دارد. خارج شدن از راه اعتدال در امور عبادی خود انحراف و گناه است. کسی که تمام وقت خود را صرف عبادت می‌کند و از تأمین هزینه‌های زندگی و پرداختن به امور دنیا باز می‌ماند، و به فکر نیازهای مادی خانواده خود نیست، زمینه را برای ارتکاب گناه و معصیت و جرم و جنایت انان هموار کرده است؛ در حالیکه طبق فرمایش صریح قرآن، دین نباید باعث به تنگنا قرار گرفتن خود فرد و خانواده‌اش شود: وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ (حج: ۷۸)؛ خداوند، در دین برای انسان حرج و تنگنا، قرار نداده است.

بنابراین، هرگونه کجروی در امور عبادی می‌تواند خود جرم‌زا باشد و اعتدال در امور عبادی نقش پیشگیری از جرم و جنایت دارد.

● ۲-۵-۳. اعتدال معیشتی و اقتصادی

یکی از مهمترین مشکلات جامعه اسلامی، اسراف و تبذیر است که از گناهان بزرگ محسوب می‌گردد. اسلام در این زمینه نیز دستور به اعتدال داده است. اگر معیشت و اقتصاد جامعه به شکل صحیحی مدیریت شود و جلوی اسراف گرفته شود و مازاد بر نیاز شخصی در محل مناسب مصرف شود، فاصله طبقاتی و تبعیض و بی‌عدالتی تا حد زیادی ریشه کن می‌شود و این خود نقش مؤثری در پیشگیری از جرم و جنایت و انحراف دارد. خداوند بشر را آزاد گذاشته است که از تمام امکانات مادی به شکل مطلوب و صحیح در حد نیاز خود استفاده نماید و بدین جهت می‌فرماید: «كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ» (طه: ۸۱)؛ از نعمت‌های الهی بهره‌مند شوید و در حد نیازتان استفاده کنید؛ اما دست به تعدی و تجاوز و اسراف و تبذیر نزنید. طغیان در این آیه به معنای تجاوز از حد و اندازه است (راغب، ۱۴۱۲، ص، ۵۲۰) براساس این آیه، هرگونه رفاه زدگی، اسراف در خوردن و حتی در بخشیدن، بخل ورزیدن و منع کمک به دیگران، مردود قلمداد شده است. آیه دیگری از قرآن نیز بر این مسئله تأکید دارد (اعراف: ۳۱)؛ بخورید و بیاشامید؛ ولی اسراف نکنید؛ زیرا خداوند، اسراف‌کنندگان

سیاست پیشگیرانه اسلام از جرم، در قرآن * ۳۱

را دوست ندارد.

اعتدال و میانه روی در رفتار و عملکرد در همه زمینه‌ها، یکی از ویژگی‌های بندگان برگزیده خداوند محسوب شده است: **وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يَسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا** (فرقان: ۶۷)؛ بندگان خاص خدا، حتی در بخشیدن هم اسراف نمی‌کنند. می‌دانند به چه کسی ببخشند و چقدر ببخشند تا خودشان گرفتار تنگناهای زندگی نشوند. نکته ظریف آیه این است که هرکس در حد توان خودش کمک کند. ثروتمندان کمتر و فقرا نیز اگر کمکی مادی نمی‌توانند، کمک معنوی کنند مثل راهنمایی، حتی یک لبخند. آموزه‌های قرآن صراحت دارد براینکه علی‌رغم پذیرش مالکیت خصوصی، افراد فقیر و نیازمند، حقی مشخصی در مال دیگران دارند که باید پرداخت به آنان پرداخت شود: **وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ** (معاراج: ۲۴ و ۲۵). در بحث تعادل اقتصادی، قرآن کریم یک قاعده کلی ارائه کرده است: **وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ** (اسراء: ۲۹)؛ نسبت به مشکلات مردم و کمک به آن‌ها بی‌توجه نباشید در حدی که هیچ کمکی به دیگران نکنید و از طرفی دیگر نه چنان ببخشید که چیزی برای خودتان باقی نماند و در تنگناهای اقتصادی قرار نگیرید و از این طریق توسط خود و خانواده ملامت و شرمسار نشوید.

• ۳-۵-۳. اعتدال گفتاری

بخش زیادی از جرایم، ناشی از عدم اعتدال در گفتار است. جرایمی چون توهین، فحاشی، تهمت، قذف و... قرآن در این زمینه نیز دستور به اعتدال داده است: **«يا أيها الذين آمنوا اتقوا الله وقولوا قولا سديدا»** (احزاب: ۷۰).

مراد از «قول سدید»، در این آیه، رعایت حدود الهی در گفتار است. یعنی به گونه سخن بگوئیم که با سخن ما مرز حقوق دیگران شکسته نشود و امواج کلام ما به دیگران آسیبی نزنند. این همان اعتدال در سخن گفتن است (ابن منظور، ۱۴۱۶، ج ۳، ص ۲۱۰).

کلام معتدل کلامی است که سنجیده‌زده شود و شرایط زمانی و مکانی آن در نظر گرفته شده باشد و ناشی از تعقل باشد و از روی عصبانیت و جهالت نباشد (مدرسی، ۱۴۱۹، ج ۱، ص

مضمون آیات الهی این است که با آرامش، وقار و زبان نرم و ملایم، افکارت را بیان و از تند خویی و پرخاشگری پرهیز کن؛ زیرا با درشت گویی و فریاد زدن، نمی توان فکر ضعیف را، به کسی تحمیل کرد؛ قوت اندیشه، به محتوای غنی آن، وابسته است، نه به رسانه‌ی قوی. صدای بلند، پوشش فکر کوتاهی است، که در رویارویی اندیشه‌ها و در میدان زور آزمایی افکار، عاجز و ناتوان است (مدرسی، ۱۴۱۹، ج ۱۰، ص ۱۵۵).

اعتدال گفتار حتی در مقابله با دشمن نیز مورد سفارش قرآن است: اذْهَبَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ (طه، ۴۳)؛ به سوی فرعون بروید که او به سرکشی برخاسته است. فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيْنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ (طه، ۴۴)؛ و با او سخنی نرم گوید شاید که پند پذیرد یا بترسد.

دیپلماسی و مذاکره که امروزه در بین سیاست مداران مطرح است، ریشه تاریخی و قرآنی دارد. میدان دیپلماسی را با تندگویی و فحش و دشنام و زورگویی نمی توان برد، عرصه دیپلماسی، عرصه «نرمش قهرمانانه است».

❁ ۴. نتیجه گیری

در حوزه پیشگیری از جرم نقش سیاست جنایی اسلام، نقش پیشگیرانه است و تلاش بر این است که زمینه‌های جرم و جنایت را از بین ببرد و به لحاظ تربیتی و روانی بستری را فراهم سازد که اعضای جامعه به سمت جرم و جنایت سوق پیدا نکنند. در راستای نیل به این هدف، در زمینه‌های مختلف اعتقادی، اخلاقی، اجتماعی و اقتصادی بسترسازی نموده است.

قرآن پژوهی سیاست جنایی اسلام، در حوزه پیشگیری از جرم، دستاوردهای ذیل را به دنبال داشت:

الف) باید در جامعه از راه آموزش و اخلاق مداری، خدا باوری و اعتقاد به معاد گسترش یابد تا زمینه جرم و گناه از بین برود. شخصی که به خدا و معاد باور داشته باشد و خود را در محضر خدا ببیند و عواقب درد اور ارتکاب جرم در عالم آخرت را یقین داشته باشد، دست به جنایت نمی زند و مرتکب گناه نمی شود.

ب) در عرصه اخلاقی باید اعضای جامعه را به سمت صداقت، مثبت نگری و کنترل خشم

سیاست پیشگیرانه اسلام از جرم، در قرآن * ۳۳

رهنمون کرد و این جز با الگوپذیری از مسئولین نظام اسلامی و کارکنان و کارمندان دولت و روحانیان و دانشمندان جامعه میسر نیست.

در جامعه که دولت مردان آن با مردم صادق نباشند نمی توان انتظار داشت که مردم باهمدیگر و با دولت مردان صادق باشند؛ زیرا به فرموده رسول خدا: الناس علی دین ملوکهم.

ج) در عرصه اجتماعی برای پیشگیری از جرم باید به صیانت سه محیط مبادرت کرد. محیط خانواده، محیط مدرسه و محیط جامعه. اگر این سه محیط سالم سازی شود، آمار جرم و جنایت کاهش پیدا می کند. راه سالم سازی این محیطها در قدم اول آموزش و درگام بعدی الگوپذیری از مسئولین جامعه است.

د) حوزه های اقتصادی در پیشگیری از جرم و جنایت نقش به سزایی دارد. عدالت اقتصادی و برابری در دستیابی به فرصت های اقتصادی می تواند جرم و جنایت را در جامعه کاهش دهد.

زدودن فقر با از بین بردن فاصله طبقاتی و ترویج خمس و زکات نقش به سزای در پیشگیری از جرم دارد.

ه) از دستاوردهای دیگر این پژوهش برای پیشگیری از جرم، توجه به حوزه اعتدال و میانه روی است. ترویج اعتدال گرایی در سه حوزه اعتدال عبادی، اعتدال معیشتی و اعتدال گفتاری، بستر ارتکاب جرم را برای بخش قابل توجهی از جنایات بر می چیند

❁ ۵. فهرست منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

۱. ابن الأثیر الجزری، مبارک بن محمد (۱۳۶۷ ه. ش)، النهایة، بیجا، بینا.
۲. ابن حنبل، احمد، ۱۴۲۲، زاد المسیر فی علم التفسیر، بیروت، دارالکتب العربی
۳. ابن منظور، محمد بن مکرم، ۱۴۰۸ ه. ق، لسان العرب، بیروت، دار الاحیاء التراث العربی، چاپ نخست.
۴. اقتصاد آنالین، زباله های غذا در ایران معادل ۱۰ کشور اروپایی، کد خبر ۱۴۴۸۶۹،

۳۴ * فصلنامه علمی نسیم کوثر / پاییز ۱۴۰۱ / شماره ۶

تاریخ: ۲۰/۰۶/۱۳۹۵: www.eghtesadonline.com

۵. بستو. ۱۳۹۶، نقش پیشگیری اجتماعی در نظم و امنیت. فصلنامه علمی تخصصی دانش انتظامی پلیس پایتخت، (۳۲)، ۹۲-۱۰۷.
۶. تیمسی آمدی، عبدالواحد؛ بیتا، غررالاحکم و دررالکلم؛ محقق رجایی، قم: دارالکتاب الاسلامی،
۷. ثعالبی، عبدالرحمان بن محمد، ۱۴۱۸، الجواهر الحسان فی تفسیر القرآن، بیروت، دار احیاء التراث العربی
۸. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ۱۳۷۷، ترمینولوژی حقوق، تهران، گنج دانش، چاپ نهم،
۹. جلالی، سعید. (۱۳۹۷). نقش مدیریت خشم در پیشگیری از جرایم. فصلنامه علمی- تخصصی میزان، (۱۱)۱۳، ۱۱۹-۱۳۹.
۱۰. حاجی ده‌آبادی، محمدعلی، بهارلویی، ریحانه. (۱۳۹۴). تدابیر عام پیشگیری از بزه‌دیدی از منظر قرآن و روایات اسلامی. دوفصلنامه علمی - پژوهشی قرآن، فقه و حقوق اسلامی، (۲)۲، ۱۵۹-۱۸۹.
۱۱. حامدی، رباب، ۱۳۸۷، کنترل خشم، تهران، قطره.
۱۲. خسروشاهی، قدرت الله، آئیدی، محمد محسن. (۲۰۱۶). جایگاه بازدارندگی عام در کیفرهای تعزیری. مطالعات حقوقی معاصر، (۱۰)۶، ۱-۲۷.
۱۳. دهخدا، علی اکبر، ۱۳۷۷، لغت نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران.
۱۴. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ۱۴۱۲، المفردات فی غریب القرآن، بیروت، دارالعلم.
۱۵. رزم آرا، هوشیار، ۱۳۸۷، خشم چیست؟، تهران، نوبخت.
۱۶. شعاع کاظمی، مهرانگیز. (۲۰۰۶). جرم و راه‌های پیشگیری از آن. معرفت، (۱۵)۱۰۳، ۱۰۷-۱۱۶.
۱۷. صنعتی، حسین و دیگران، ۱۳۹۱، مفاهیم حوزه‌های مختلف جامعه‌شناسی، بیجا، انتشارات روانشناسی و هنر.

سیاست پیشگیرانه اسلام از جرم، در قرآن * ۳۵

۱۸. طباطبایی، سید محمدحسین (۱۴۱۷) المیزان فی تفسیر القرآن؛ قم: جامعه مدرسین.
۱۹. طبرسی، فضل بن حسن، ۱۳۷۲ش، مجمع البیان فی تفسیر القرآن؛ تهران: ناصر خسرو.
۲۰. طریحی، فخرالدین (۱۳۷۵ش) مجمع البحرین؛ محقق حسینی؛ تهران: کتاب فروشی مرتضوی.
۲۱. طوسی، محمدبن حسن، بی تا، التبیان فی تفسیر القرآن؛ بیروت: داراحیاء التراث العربی.
۲۲. غزالی، محمد، بی تا، علوم الدین، بیروت، دارالکتاب العربی.
۲۳. گیدنز، آنتونی، ۱۳۷۸، جامعه شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نی.
۲۴. لازرژ، کرسستین، ۱۳۸۲، درآمدی به سیاست جنایی، برگردان: دکتر علی حسین نجفی ابرآباندی، انتشارات میزان.
۲۵. محمدی، شهرام، بیژنی میرزا، طیبه، حاتمی، مهدی. (۱۳۹۷). نقش خانواده، مدرسه و رسانه در پیشگیری از وقوع جرم با تأکید بر معیارهای بین المللی حاکم بر تعهد دولت‌ها در آموزش افراد. تدریس پژوهی، ۶(۴)، ۲۳۸-۲۵۸.
۲۶. مدرسی، محمد تقی، ۱۴۱۹، من هدی القرآن، تهران، دار محیی الحسین.
۲۷. مروتی، سهراب، غلامی، صلاح الدین. (۲۰۱۶). راهبردهای تربیتی اعتدال فرهنگی در قرآن و حدیث. آموزه‌های تربیتی در قرآن و حدیث، ۲(۱)، ۱۹-۳۷.
۲۸. مصباح، علی و دیگران، ۱۳۷۴، روانشناسی رشد، تهران، سمت.
۲۹. مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۴ تفسیر نمونه، تهران، انتشارات اسلامیه.
۳۰. نورمحمدی، غلامرضا، ۱۳۸۹، نفی خشونت علیه زنان از نگاه علم و دین، تهران، انتشارات مرکز امور زنان و خانواده نهاد ریاست جمهوری.

